

*Szabó Előd*¹

LELKÉSZI ÉLETHELYZETEK KOMÁROMI PÁL²
TATAI ESPERES (1735–1749) VIZITÁCIÓS JEGYZŐKÖNYVE TÜKRÉBEN

ABSTRACT

The life situation of pastors in the light of the visitation record by rev. Pál Komáromi, dean of Tata

In the second third of the 18th century, when the Counter-Reformation was again in full force, the situation of the clergy became quite difficult. Unfortunately, there are not many records available from this period. One of the most valuable ones is the record by Dean Pál Komáromi, who visited the congregations in the Reformed Church County of Tata between 1736 and 1737. The pastors' situation at that time was assessed from three perspectives: how congregations viewed their pastors, external conditions like pastors' salaries and the condition of the buildings and how pastors viewed their congregations. All in all, external conditions seemed to cause the most difficult problems. Many congregations could not pay their pastors at all or on time. At the same time, spiritual problems within congregations and among pastors were rarely found.

Keywords: Counter Reformation in Hungary, Reformed Church County of Tata, Dean Pál Komáromi, Reformed Church in Hungary in the 18th Century, Living Conditions of Protestant Pastors

- 1 *Szabó Előd* (Prof. dr.), református teológus-lelkész, a Pápai Református Teológiai Akadémia intézetvezető egyetemi tanára. Kutatási területe: a Dunántúli Református Egyházkerület története. szabo.elod@reformatus.hu
- 2 Komáromi (Sülye) Pál 1683-ban született Ácson. Édesapja Komáromi (Sülye) István gályarab prédikátor. Tanult Komáromban, Debrecenben. Szomódon, majd Kocson volt lelképásztor, ahol egyházmegyei jegyzővé választották. Ezt követően 1732-ben Győrbe került. Itt választották meg a Tatai Református Egyházmegye esperesévé 1735. november 18-án, majd a Dunántúli Református Egyházkerület főjegyzőjévé 1736. május 1-jén. 1749. június 29-én hunyt el Takácsiban, ahogyan Pápa felé utazott, miután Győrből elűzték.

Mielőtt megismerkednénk a vizitációs jegyzőkönyvvel, nagyon röviden szeretném bemutatni a korszakot úgy, ahogyan ez a Dunántúli és a Felső-Dunamelléki Egyházkerületek szemszögéből látszik. Az egyházi vezetőket, így a püspököket az ellenreformáció a kezdetektől fogva üldözte, de ez a súly a 18. században még erőteljesebben a kerületre nehezedett. Egy kétéves időszakról (1708–1710) eltekintve, 1702 és 1736 között a Dunántúli Egyházkerületnek nem volt saját püspöke. Az ellenreformáció sűrűjében járunk ekkor, az 1710-es és 1720-as években már komoly üldöztetés vette kezdetét, amely az 1730-as években vált egészen súlyossá. Az 1730–1739 közötti évtizedben a két egyházkerületben 34 gyülekezet nyilvános vallásgyakorlatát szüntették meg a hatóságok. Ez a 18. század második legsúlyosabb évtizede, ennél csak az 1750–1759 közötti időszakban szűnt meg több gyülekezet vallásgyakorlata, szám szerint negyvené.³ Az esperes egyházlátogatása tehát az ellenreformáció egyik legerőteljesebb időszakában történt meg.

Az 1730-as évek elején a Tatai Egyházmegye még a Felső-Dunamelléki Egyházkerület része volt, és csak az 1736-os egyesüléssel került a Dunántúli Egyházkerülethez. Erre az a történelmi előzmény ad magyarázatot, hogy a Tatai Református Egyházmegye csak 1652-ben alakult meg Mányoki Mihály esperessége idején, amikor az addigi Komáromi Református Egyházmegye Dunától délre eső részéből létrehozták. Az 1731-es I. Carolina Resolutio szorosabbra fogta az egyházi életet, majd 1734-ben, amikor a II. Carolina Resolutio megjelent, a reformátusoknak is lehetőségük volt soraikat rendezni, legalábbis egyházszerkezeti szinten. Ekkor úgy tűnt, hogy kicsit szabadabb lesz a gyülekezetek és az egyház élete, mint korábban. Ennek a kicsit „lazább” légkörnek köszönhető Komáromi Pál esperes látogatási sorozata is, amelyet 1735. november 19-én határozott el az egyházmegyei tanács, és amelyet az 1736–1737-es években folytatott le, 1736. január 17-én indulva útnak. Az első évben 23, a másodikban 24 gyülekezet meglátogatására került sor.

Erről a két vizitációs körútról jegyzőkönyv⁴ készült, amelyet Komáromi Pál, a Tatai Egyházmegye esperese vezetett.⁵ Megválasztását követően, 1736-ban

3 A korszakhoz bővebb adalékkal szolgál SZABÓ ELŐD: *Jól vagyon, mert az Istennek így tett.* A Dunántúli Református Egyházkerület története a kezdetektől a türelmi rendeletig. Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2020, 276–328.

4 Nagyjából A/5 méretű, 160 oldal terjedelmű könyv, melyet az idő meglehetősen megviselt. Nedvesedés nyomai látszanak rajta, így a szöveg sok helyen olvashatatlan. Mégis ad néhány támpontot arra nézve, hogy miként zajlott a gyülekezetek látogatása. Komáromi Pál egyházlátogatási jegyzőkönyve a Tatai Egyházmegyéből. Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, Pápa, Március 15. tér 9. O1052 jelzet.

5 „In Nomine Patris, Filii et Spirit [...] Amen. A Tatai Vener. Tractusnak Tiszteletes Tanítóinak ex libera Suffragia választatván ugyan ezen társaságnak Seniorául Én Komáromi Pál ez előtt a Kocsi Refor. Ecclaban húsz esztendőök [...] most penig a Győrben négy esztendőktől fogva Tanító. Ugyan itt Győrött az öregbik Parochiában Tiszteletes és Nagy érdemű Superintendens Kocsi Major István Uram által, ugyan azon sz. tisztre Törvényessen, és az ő modgya szerint fel szenteltem. Jelen levén az időnek szorosságához képest ezek a' Tiszt Attyák. Tss Ujvári János Úr a Dadi Ecclanak Tanitoja, Tss Csóokonyai László Úr Acsi Eccl. Tanitoja, Tss Sz. Györgyi

kezde meg az esperességéhez tartozó gyülekezetek látogatását.⁶ Azt is leírta az esperes, hogy miként zajlott ez a vizitáció.⁷ Először az iskolát vizsgálta meg, hogy miként tanítanak a tanítók. Ugyancsak megvizsgálták a parókia körül lévő épületeket – itt a melléképületekre, istállókra kell gondolnunk. A vizitáció céljaként azt határozta meg az esperes, hogy „ami építésre való építsük, ami pedig romlásra való, rontsuk, és a Jézus beszéde, és az egyházi törvények szerint helyreállítsuk, ami fogyatkozások lennének”.⁸

A vizsgálat imádságot követően a lelkészen kezdődött, hogy az igehirdetésben, a látogatásban, a lelkigondozásban híven eljár-e, a sákramentumokat helyesen szolgáltatja-e ki, az egyházi javakra gondot visel-e, illetve, hogy az élete tiszta erkölcsű-e. Ezt követte a gyülekezettel kapcsolatos kérdések felsorolása. Miként követi, tartja meg a gyülekezet a lelkész útmutatását és intését? A gyülekezeti tagok között volt-e olyan, aki a tanítást elfogadta, például amikor „intettetett a jóra, volt-é követője”⁹? Megadják-e az erkölcsi és anyagi tiszteletet a lelkésznek? Az egyházi szolgák ugyanis kettős tiszteletre méltók. Egyrészt személyükben, másrészt fizetésükben. A kérdés, hogy az elsőt mind a lelkész, mind pedig a házanépe megkapja-e? A második tiszteletre nézve két részlet kerül vizsgálásra. Szántás, vetés, kaszálás idejében megtörtént-e? Másrészt a búzát, pénzbeli fizetést megadták-e? Az épületeket rendben tartották-e? Van-e a gyülekezetben olyan személy, aki nem jár istentiszteletre és nem él a sákramentumokkal?¹⁰ A kérdésekre adott válaszokból a lelkészek életére nézve három részterületre nézve is adatokat nyerhetünk. Egyrészt, hogy a gyülekezet mit gondol a lelkipásztorról, hogy milyen külső, anyagi körülmények között éltek akkor a gyülekezetekben a lelkészek, és azt is megismerhetjük, hogy a lelkészeknek milyen elvárásaik lehettek a gyülekezetek tagjaival kapcsolatban.¹¹

János Úr az Igmándi Eccl. Tanítója, Tss Nagy János Úr a Kocsi Eccl. Tanítója. (Széjgyeztetben: Vener Tractus Adsessores) Anno 1735. 19. Novembr. Míngyárt ezért a Jövő 1736 esztendőben Boldog Asszony havának 17 napján, az Ekkláknak a visitatiojára ki menven Tss Sz. Györgyi János Urammal, Kezdettem el a Banai Ecclaban a visitatiót...” Komáromi: *Jegyzőkönyv*, 9.

- 6 „A Visitationak rendi mellyet szokott gyakorolni az ekklésiák visitatiojában Komáromi Pál, a Tatai Venerabilis Tractusnak akkorbeli seniora. ANNO MDCCXXXVI. 17. January. A Nagy Győri Helv. Confession levő Ekklésiában való Predikátorságának negyedik esztendejében. Aet. Sua 54” Komáromi: *Jegyzőkönyv*, 8.
- 7 A vizitációk református egyházon belüli helyzetének tágabb értelmezéséhez lásd Ősz Sándor Előd: *A vizitáció az Erdélyi Református Egyházban a 16–18. században*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek (29). Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2022.
- 8 PATAKY László: *A győri református egyház története*. Győr, Hazánk, 2017, 145–146.
- 9 KOMÁROMI: *Jegyzőkönyv*, 13.
- 10 PATAKY: *A győri*, 145–147.
- 11 Érdekes összevetéssel szolgálhat az a kitekintés, amit Bárh Dániel munkássága jelent, aki ennek az időszaknak a katolikus papságára vonatkozó adatokat gyűjtötte össze, és ebből alkotott átfogó képet az egyházi szolgák életéről. BÁRTH Dániel: *Normaszegő katolikus papok a 18. századi Erdélyben, Esetek és mintázatok*, in: Bárh Dániel (szerk.): *Papok, normák, konfliktusok, Történeti esettanulmányok*, Budapest, MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport,

MILYEN A GYÜLEKEZETEK LÁTÁSA A LEKIPÁSZTORRÓL?

Általában a gyülekezetek elégedettek voltak a szolgálatot végző lelkészekkel. A megjegyzések rövidek, de jól kifejezik azt, hogy alapvetően minden rendben van. Tatán (1736) az akkori lelkéssel kapcsolatban az egyébként általános dicséretet fogalmazták meg: „hivatallában eljár, tisztít életével megékesítette. Háza népe is botránkozás nélkül való és semmi panasza a Sz, Ekklesiának ő Kegyelme ellen nintsen, és marasztatott illendő időben”.¹² A pozitív megerősítésben olyan külső feltételek is megjelenhettek, hogy bár a gyülekezet szeretné, ha maradna közöttük a lelkipásztor, de a felsőbb szervek dönthetnek mégis a lelkész elmozdítása felől. Szomoron (1736) a lelkész ellen nem volt panasz, így marad is, „hanem ha a sz. korona által dimoveáltatik”.¹³

A papmarasztás intézménye ebben az időszakban még működött, így azokkal a lelkészekkel kapcsolatban, akik nem megfelelő szolgálatot végeztek, a gyülekezet, és az egyházlátogató bizottság is megállapította, hogy hasznosabb lenne a lelkészváltás. Így történt ez a banai gyülekezetben,¹⁴ ahol a lelkész „szorgalmatossága felől panaszolkodik”¹⁵ a gyülekezet, nem is marasztalták a következő évre. A bizottság megvizsgálta, hogy mi a panasz oka. Előkerült, hogy az úrvacsora alkalmával úgy szólt a gyülekezethez, hogy „meg oszlassátok u.m. magatokat”, amit a gyülekezet úgy értett, hogy elküldi őket, így volt olyan, aki inkább Ácsra ment úrvacsorázni. A látogató bizottság megállapította, hogy a gyülekezet előtt „kedvetlensége vagyon” a lelkésznek, amit már a korábbi években is jeleztek, emiatt jóváhagyták a lelkészváltást. Azonban az a lelkész, akit meg akartak hívni Banára, nem jött el a gyülekezetéből, így az 1736-os évre is megmaradt az addigi lelkész.

Amennyiben a gyülekezet nem látta olyan súlyúnak a lelkéssel kapcsolatos problémát, hogy meg akarjon válni tőle, akkor a látogató bizottság kérhette azt is, hogy a lelkész tegyen ígéretet arra nézve, hogy az addigi viselkedésén változtatni fog. Kömlődön¹⁶ (1736) a lelkészt „restséggel” vádolják és erkölcsé, magatartása miatt is sokan vannak, akik „meg szomorodtanak”. Emiatt kéri a gyülekezet és a látogató bizottság is, hogy javuljon meg. A lelkész megígérte, hogy változni fog.

Ahol pedig a lelkéssel hosszú időn keresztül meg voltak elégedve, ott előállhatott az az eset, hogy a gyülekezet a nyugdíjba vonulás után is szerette volna eltartani korábban hűséggel szolgált lelkipásztorát. Ezzel nemcsak az anyagi terhet vállalták, hanem azt a terhet is, hogy engedélyt szereznek az állami hatóságoktól, hogy ne csak egy lelkipásztor lakjon a faluban, hanem kettő. Erre a 18. század

2023, 11–83. Uő. *Papok a 18. századi lokális közösségekben, attitűd, mentalitás, világlkép.* In: Forgó András – Gőzsy Zoltán (szerk.): *Katolikus Egyházi Társadalom Magyarországon a 18. században.* Pécs, META Egyesület, 2019, 197–210.

12 KOMÁROMI: *Jegyzőkönyv*, 37.

13 Dimoveáltatik = elmozdítatik. Uo., 30.

14 Uo. 14–16.

15 Uo. 14.

16 Uo. 25.

második harmadában nem nagyon adtak engedélyt, ugyanis a protestánsok vallásgyakorlatát úgy is korlátozták, hogy a lelkészek számában változást nem engedtek. Ebben az összefüggésben különösen is példaértékű az az eset, melyet ez a jegyzőkönyv feljegyez. Dadon (1736) az öreg lelkész nyugalomba akart vonulni, így a gyülekezet megígérte, hogy „holtig szárnya alatt tartya”. A diákok a királytól kértek engedélyt arra, hogy másik lelkészt is a faluba vihessenek, amire az engedélyt megkapták.¹⁷

Végül még egy olyan jelenségről szükséges ebben a részben említést tenni, amely ekkor meghatározta a kisebb dunántúli gyülekezetek életét. Előfordulhatott, hogy a gyülekezetnek az ellenreformáció miatt lelkésze nem volt, de a tanító elvégezte azokat a szolgálatokat (reggeli könyörgések, istentiszteletek, temetések), amelyekhez nem volt szükség felszentelt lelkipásztorra. Így volt ez Únyban¹⁸ (1736) is, ahol az árva eklézsiának csak lévitája volt, akivel pedig elégedettek voltak a gyülekezetben.

MILYEN KÜLSŐ KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT ÉLTEK?

A külső körülmények között gondolhatunk a lakhatási körülményekre (parókia és melléképületek állapota), valamint a fizetésre (természetbeni juttatások, munkabeli szolgáltatások). Természetesen a jegyzőkönyvek csak azokat az eseteket említik, ahol valamilyen problémával szembesültek.

A problémacsokor egyik legnehezebb része az illetmény elmaradása, illetve meg nem fizetése volt. Így került elő a látogatások során Banán (1737) az elmaradt fizetés.¹⁹ Szenden (1736) a lelkész panaszkodott arról, hogy a gyülekezet nem gondoskodik eléggé a fizetéséről, ráadásul amit adnak, az sem jó minőségű. A gyülekezet megígérte, hogy rendezni tartozását.²⁰ A következő évben a szendi gyülekezet látogatásakor a bizottság megállapította, hogy az előző esztendőben megígért dolgok nem teljesültek. Ezért január 21-én, február 2-i határidőt kap a gyülekezet „a gondoskodásra és maga megjobbítására, ha pedig ezen gondatlanságában megmaradna az Ecclesia, a T. Tanítórul gondviseltetik, az Ecclesia pedig viseljen gondot magáról”.²¹ Szőnyben (1736) megállapította a bizottság, hogy a lelkésznek 35 mérő gabonával tartoztak.²² A gyülekezet egy részének azonnali fizetését megígérte. Ígérték azt is, hogy az udvart rendbe hozzák, és a tetőt kijavítják. Ezekkel a feltételekkel maradhatott a lelkész a gyülekezetben.²³ A következő évben ismét meglátogatták a szőnyi gyülekezetet, ahol maga a püspök volt a lelkipásztor. Kiderült, hogy a fizetésében még mindig komoly elmaradások vannak.

17 Uo. 24.

18 Uo. 30.

19 Uo. 45.

20 Uo. 21.

21 Uo. 49.

22 Ez bizonyos gyülekezetekben csaknem 2 évi fizetés volt ebben az időszakban.

23 Uo. 39.

A gyülekezet határidőt kapott, mégpedig két hetet, hogy ezt az elmaradást, ami 17 pozsonyi mérő, megadja. Ha nem adja meg, akkor a lelkész a gyülekezetben nem maradhat.²⁴ Dadon (1737) a vizitációt nem tudták elvégezni, mert a korábbi lelkész szolgálata véget ért, az új pedig nem régen állt szolgálatba. Az azonban kiderült, hogy a korábbi lelkésznek tartoznak, ezért a gyülekezet köteles megfizetni adósságát. Erre a gyülekezet kötelezte is magát, sőt még jóvátétel fizetésére is kötelezték magukat.²⁵ Lábatlanon (1737) is megállapította a bizottság, hogy a lelkész fizetésével hátralékban vannak, figyelmeztetik őket, hogy ezt fizessék meg minél előbb.²⁶

A járandósággal kapcsolatos második problémacsoportban a munkával való elmaradás jelent meg. 1736-ban a bizottság megállapította, hogy a nagyigmándi lelkész ellen semmi panasz nem volt, és ő sem mondott semmi rosszat a gyülekezetre, mindössze annyi kívánsága volt, hogy a szántóföldjét trágyázzák meg. Erre kötelezte magát a gyülekezet.²⁷ Hasonlóképpen Császáron (1736) is a lelkész „kivánta a szántó földnek meg ganajoztatását”.²⁸ Egy évvel később a császári gyülekezet tagjai megígérik a szántásban és aratásban való megjavulást.²⁹ Kocson (1736) a lelkésznek más kívánsága nem volt, csak az, „hogy a szénának be takarítása ennek utána nagyobb szorgalmatossággal es gondviseléssel legyen, mert nem kevés kárt vallott benne”.³⁰

A harmadik problémakör a lelkészek külső életében az épületek körüli gondatlanság volt. Banán³¹ (1736), amikor megkérdezték a prédikátort, hogy mi a véleménye a gyülekezetről, akkor panaszolta, hogy nem eléggé gondosak a parókia körül, amit a látogató bizottság a saját szemével is látott. Megígérték, hogy a javításokat véghez viszik. Tarjánban (1736) a lelkész kéri, hogy az omladozó állapotban lévő kamráját a gyülekezet építse újonnan. Ezt megígérték,³² de a következő évben kiderült, hogy a kamra és a kerítés készítése félben maradt, ezért a munka folytatására kötelezték a gyülekezetet.³³ Gyermelyen (1736) a szín felújítása szükséges,³⁴ Szomoron (1736) a parókia körül lévő épületek renoválását ígérik meg.³⁵ Únyban (1736) a lévita „a parochiális háznak újonnan való készíttetését kíványnya”,³⁶ a következő évben pedig megállapították, hogy ígéreteiknek eleget tettek,

24 Uo. 65–66.

25 Uo. 49.

26 Uo. 57–58.

27 Uo. 17–18.

28 Uo. 20.

29 Uo. 48.

30 Uo. 22.

31 Uo. 14–16.

32 Uo. 27.

33 Uo. 53.

34 Uo. 29.

35 Uo.

36 Uo. 31.

most pedig a kamra elkészítését ígérték meg.³⁷ Nagysápon (1736) észrevételezte a bizottság, hogy a parókia és környéke rossz állapotban van, ezért fel kell újítani. A gyülekezet ígéretet is tett arra, hogy a munkákat elvégezteti.³⁸

Voltak aztán olyan gyülekezetek, ahol az előbbi problémakörök együttesen jelentkeztek. Környén (1736) a lelkész panaszkodott arra, hogy az eklézsia szőlőjét nem kapálják, ami miatt csaknem parlagon maradt a szőlő. Ráadásul a fizetésével is tartoznak. A gyülekezet kötelezte magát arra, hogy ezeket a hiányosságokat pótolják.³⁹ A következő évben megállapították, hogy a cselédház javítása és a bor beszolgáltatása elmaradt, így azt határozták, hogy a bor beszolgáltatását mindenképpen megteszik.⁴⁰ A szomoriakat (1737) a látogató bizottság intette, hogy amiket már korábban két alkalommal ígérték, hogy kijavítják a pincét és az istállót, azt még mindig nem tették meg, de tegyék meg minél előbb, mint ahogyan a lelkész fizetésének elmaradását is adják meg.⁴¹ Nagysápon (1737) a lévita fizetésében volt elmaradása a gyülekezetnek. Megígérték a pincének és a többi épületnek a kijavítását.⁴² Bajon (1736) a lévita sajnálva említette, hogy az őszi szántás elmaradt, és a kert is romladozásban van. Már két évben is volt elmaradása a fizetésének.⁴³ A következő évben a baji gyülekezettel kapcsolatban megállapították, hogy a lelkésznek már többévi fizetésével hátralékaik vannak. Kötelezték őket a megfizetésre.⁴⁴ Naszályon (1736) a lelkész arra hívta fel a figyelmet, hogy gabona járandóságát nem részletekben hozzák, hanem egyszerre, ami nehézséget jelentett a raktározásban.⁴⁵ A következő évben a lelkész elmondta, hogy a járandóságával több ízben is, már régtől fogva elmaradt a gyülekezet. A szénát már csak a havazáskor hozzák be, nem a maga idejében, ami a lelkésznek sok kárt okoz. A látogató bizottság megintette a jelenlévőket, hogy ha a gyülekezet nem tud gondot viselni a lelkészről, akkor az egyházmegye fog, aminek következtében a gyülekezet lelkész nélkül maradhat. A gyülekezet ígéretet tett arra, hogy az elmaradást megadja, így a lelkész helyben maradt.⁴⁶

A sok probléma mellett már elenyészőnek tűnhet az ácsi lelkész panasza (1737), aki elmondta, hogy a szántóföldjén keresztül járnak a gazdák, kéri, hogy ezt az utat szüntessék meg.⁴⁷

Összességében megállapítható, hogy 1736-ban valamilyen külső panasz 14 gyülekezetre érkezett a 23-ból (60,8%), 1737-ben pedig 13 gyülekezetre a 24-ből

37 Uo. 56.

38 Uo. 32.

39 Uo. 26.

40 Uo. 51–52.

41 Uo. 55–56.

42 Uo. 61.

43 Uo. 35–36.

44 Uo. 61.

45 Uo. 38–39.

46 Uo. 64.

47 Uo. 67.

(54,1%). Ez azt jelenti, hogy a gyülekezetek többségében, az 1736–1737-es egyházmegyei látogatás valamilyen hiányosságot tárt fel a lelkészek járandóságával és illő ellátásával kapcsolatban.

MILYEN ELVÁRÁSAIK LEHETTEK A LELKÉSZNEK
A GYÜLEKEZETEKSEL KAPCSOLATBAN?

A lelkészek a gyülekezeti tagok kapcsán az istentiszteletek látogatását, a lelkéssel szemben tanúsított magatartást, és a járandóság megadását említették fel. Ahol minden rendben volt, ott a vizitációs jegyzőkönyv csupa pozitív megjegyzést tett, mint ahogyan ez Tatán (1736) is történt. „A Sz. Ekklesiának engedelmességéről a Tiszteletes Tanító bizonyoságot tévesen, fizetésének kiszolgáltatásában hűséges volt és panaszát semmiben elő nem adja, és továbbra is a sz. szolgálatban marad.”⁴⁸

Kömlődön (1736) a lelkipásztor elmondta, hogy hanyagolják a gyülekezet tagjai az istentiszteletet. Van úgy is, hogy a harangszó után egy óráig sem jelenik meg senki, így „re infecta⁴⁹ csak el mulik az isteni tisztelet”. Azt is panaszolta, hogy az egyik gyülekezeti tag egy lakodalomban szidalmazta a lelkészt, mert valami miatt megintette. Tekintve, hogy a bepanaszolt egyén nem volt jelen, így a békítést későbbre halasztották.⁵⁰ Amikor 1737-ben is felmerült a panasz a kömlődi gyülekezet tagjaival kapcsolatban, hogy nem járnak istentiszteletre, akkor az istentisztelet látogatásának elmulasztását azzal magyarázták, hogy a harangszót nem lehet hallani.⁵¹ Gyermelyen (1737) egy gyülekezeti tagot, aki megvetette a lelkész intését, megfeddtek,⁵² Tatán (1737) pedig két esettel kapcsolatban jelzi a vizitációs jegyzőkönyv, hogy fegyelmi eljárásra van szükség.⁵³ Ehhez képest apróságnak tűnhet az a megjegyzés, hogy a lábatlaniak (1737) hűségesek az istentiszteletekre járásban, de a hétköznapi prédikációkat unalmasnak tartották.⁵⁴

Összességében megállapíthatjuk, hogy a gyülekezetek elleni lelki panasz tulajdonképpen elhanyagolható. Fegyelmi ügy is csak 2 gyülekezetben került elő. Úgy néz ki, hogy a lelki élet a gyülekezetekben a lelkészek szemével elfogadható volt. Sokszor láthatjuk azt is, hogy a gyülekezetek és a lelkész kölcsönösen panaszkodtak egymásra, vagy kölcsönösen dicsérték meg egymást. Ez azt is jelenti, hogy ahol nem volt meg az összhang, ott ennek már mindkét oldalon „nyoma” volt. A másik jellegzetesség, amit megállapíthatunk, hogy nem nagyon teljesítették a gyülekezetek azokat a külső ígéreteket, melyeket a látogató bizottságnak tettek. Kimondhatjuk, hogy 1736–1737-ben sem volt könnyű lelkésznek lenni, ma sem

48 Uo. 62–63.

49 Re infecta = dolgavégezetlenül.

50 Uo. 25.

51 Uo. 51.

52 Uo. 54.

53 Uo. 62–63.

54 Uo. 57–58.

az. Akkor is voltak kihívások, ma is vannak. Összességében mégis látszik egy komoly párhuzam, hogy az egzisztenciális problémák akkor is, és ma is élénk kerülnek. A gyülekezetekre vonatkozó dicséret pedig ritka volt, mint a fehér holló. Reméljük, hogy a mi gyülekezeteinket sokkal több dicséret érheti, mint érte a 18. században élőket.

BIBLIOGRÁFIA

- BÁRTH Dániel: *Normaszegő katolikus papok a 18. századi Erdélyben, Esetek és mintázatok*, in: Báর্থ Dániel (szerk.): *Papok, normák, konfliktusok, Történeti esettanulmányok*, Budapest, MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport, 2023, 11–83.
- BÁRTH Dániel: *Papok a 18. századi lokális közösségekben, attitűd, mentalitás, világkép*, in: Forgó András – Gózszy Zoltán (szerk.): *Katolikus Egyházi Társadalom Magyarországon a 18. Században*, Pécs, META Egyesület, 2019, 197–210.
- ÓSZ Sándor Előd: *A vizitáció az Erdélyi Református Egyházban a 16–18. században*. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek (29). Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2022.
- PATAKY László: *A győri református egyház története*. Győr, Hazánk, 2017.
- SZABÓ Előd: *Jól vagyok, mert az Istennek így tettem. A Dunántúli Református Egyházkerület története a kezdetektől a türelmi rendeletig*. Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület, 2020.